

Թիւն է ունեցել այս նոր ձևի խաչա-
գործութիւնը և ահա խոր լուսութեան
մէջ հնչում է ձեռք-Գար-ի ուժեղ ու-
րաւը, որը ցնցում է ամբողջ հայու-
թիւնը: Ինչպէս որ անձրեւի կաթիլը
երկնահույզ լիքան գագաթից մինչև
ստորաւոր ծակում իւր համար ճանա-
պարհ է բացում, այնպէս «Նոր-Գար»-ը
պողպատեայ մարգակով խաչագործի գի-
ժակը պատռեց և աշխարհին ցոյց տուեց
մի շարք մարդկանց իսկական գոյնը...

Որ Թումայեանը որբանոց չունի, այլ
որբերի աշխատանքը շահագործող մի
խաչագործ է—գրան ապացոյց հէնց նը-
րա նամակը, որ գրել է նորին Վեհա-
փառութեանը. «...անոնց (որբերի) գա-
լուն յուսովը մեր որբանոցի բոլոր որ-
բերը տեղափոխեցինք հոս հոն, որպէս
զի պատրաստ ըլլանք այս նորերը ըն-
դունել և հիմա մնաց որբանոցին տա-
լապա»...

Ինչ կընշանակէ «բոլոր որբերը տե-
ղափոխեցինք հոս հոն և հիմա որբա-
նոցին մնաց պարապ». արեւոյ ստ-
չի նշանակում, որ Թումայեան պարտը
կըրէր որբանոց, դպրոց, արհեստանոց
և այլն ինչ ունեցել: այլ իւր իւր օգ-
տին առանձնել է թշուառ որբերը...
Պարզ է, որ Թումայեանը մի ողորմելի
եղօրէն է, զինուած քաղաքացիութիւ-
նեան բոլոր նորութիւններով ու ծած-
կուած պրոֆեսոր բարձրահայեան կո-
չումով, մի կողմէ որ նրա բնաւորու-
թիւնը բողբոջող գառան մորթու դեր
է խաղում նրա համար: Հէնց միայն
այն հանգամանքը, որ նա յայտարա-
րութիւններ է ապրեցծում, որի երե-
ւին ապուած է իւր կնոջ, որբերի և
մանաւանդ իւր պատկերն իւր «Թուր-
քական բանտում, կրկնա ձեռքերը գը-
րած կոճիկներ մէջ, վիզը, ոտքերը
շղթայուած խոշոր շղթաներով, ինքը
նստած և առջև դրուած մի կտոր բա-
լետի ջրի աման», փայլուն կերպով ու-
րաւում է նրա փնջ լինելը, որոշում է,
որ նա Լոյսայի աշտկերուն է, և նպա-
տակին համեմատ համար միջոցների
մէջ խորութիւն չէ գնում...

Իսկ ու. Էջմիածինն իրեն մի անպէտք
փայտ գործի է չլսարում իւր հարա-
գատ գաւառները տալով մի մարդու,
որի մի կնոջ լինելը չգիտէ, այն ինչ Թու-
մայեանները կատարում են այն աղուէսի
գերը, որը կտցահաւքի ձագերիկներին դա-
նապան արհեստներ սովորեցնելու պատ-
րուակով տանում է ու... պատկերն իսկ
մի հայ եկեղեցուց և իսկ պաշտպան է
հանդիսանում գիշակներին... Տէր Աս-
տուած, «ճշ» կըտանի մեզ այս շաւիղը:
Ս. Ը.

Թիւ 27 յունուարի:

պայմանով, որ եկեղեցու շինութեան
գործը յանձնուի ժողովրդին, բայց Վե-
հափառը դարձաւ յանձնել է Զ. Զոն-
պողպատեանին, այսինքն ինձ, իսկ ես
միտակ մի ամբողջ հասարակութեան
դէմ «յապօրէն տարած» խոստացել
եմ եկեղեցին շինելու, բայց մինչև օրս
չեմ շինում: Թէպէտ և Կարսի այժմեան
յոյնը արժ. Գրիգոր (կարգադետը ու-
կանալով) գալիս է իմ մօտ իբրև թէ
յիշեցնելու անշուշտ իմ խոստումս, և
առաջարկում է կամ շինել եկեղեցին
կամ հրաժարուիլ եկեղեցու շինութեան
ձեռնարկութիւնից և ես խոստանում
եմ (այս քանի երբեք անգամ եմ խոս-
տանում) անմիջապէս ձեռնարկել եկե-
ղեցու շինութեան բայց և այնպէս անց-
նում եմ ամբողջ և ես իմ խոստումս
չեմ կատարում, և յետոյ հոգեւոր իշ-
խանութիւնը պաշտօնական թղթերով
իբրև թէ ծանուցանում է Կաղզուանի
հայոց համայնքին, որ ես հրաժարուիլ
եմ եկեղեցու շինութեան գործը շա-
րունակելու և մնում է որ առաջիկայ
պարուն եկեղեցու շինութեան գործը
շարունակուի եկեղեցական դրամով, այ-
լապէս Կաղզուանի համայնքի նախա-
նութեանը:

Դրա դէմ իմ ասելը:

Ոչ Կաղզուանի հասարակութիւնն է տա-
նը հազար բարի հաւաքել, ոչ առաջը-
րիկ, ոչ ես «յապօրէն» եմ տարիլ, ոչ
հրաժարուիլ եկեղեցու շինութիւնից
և ոչ մի գործիւն յիշեալ բովանդակու-
թեանը չեմ ստացել հոգեւոր իշխանու-
թիւնից: Այդ ամենը այն սովորական
ստիպելն են որոյ ես սովորել եմ լսել:
Կաղզուանի նոր եկեղեցու շինութեան
պատմութեան մասին ճշմարտութիւնը
իմանալու և իմ գործը քննադատելու
թողնում եմ ձեռնահաս և օրինաւոր
մարդկանց. ես կը լսեմ, բայց որ ես
իբրև թէ եկեղեցին չեմ շինում, հրա-
ժարուիլ եմ իմ խոստումից, այդ սուտի
հանդէպ ես չեմ կարող լսել:

Եկեղեցու բոլոր իշխանները պատրաստ
են, եկեղեցու շինութեան շարունակու-
թիւնը ընդհատուել է այն պատճառով
որով, որ հին պլանը չհաստատուեց
և ուր հարկն է ուղարկուած նոր պլանը
գետ. չէ հաստատուած և յետ չէ ստա-
ցուած, որպէսզի վարել լինի և իրա-
ւունք ունենան շարունակելու եկեղեցու
շինութիւնը:

Ես ասել եմ նեղանում, որ եկեղե-
ցու շինութիւնը դեռ չէ տարածու-
ցու գործում եւ մեղաւոր չեմ, մեղա-
ւորը նրանք են, որ փողեր ծախսել
տուեցին անխելք տեղը, ինքնազու-
բանք և պլանը սարքեցին, աշխատե-
լով գործը երկարացնել, օգտուելով իմ
հիւսնութիւնից և բացակայութիւնից:
Ջրաբարձներն թող իրենց արհես-
տը շարունակեն, ես եկեղեցու շինու-
թիւնը կատարեմ, այդ բանի համար
եւ փող չեմ խնայած և չեմ խնայիլ*):
Խնայեմ ընդունէ՛ք:

Զ. Զանպուրտեան
Թիւ 24-ին յունուարի

ՄԱՍՏՈՒՆ ԶՈՒՐԶԸ

«Нов. Вр.»-ի մէջ նկ. Էնգելզարը
դառնում է առասպ կայսրութեան մէջ
ապրող մանր ազգութիւնների—չլիպա-
կան, հայկական, Բրէտական, լիսկական
խնդիրներին և բուն ուսմանը դէպի
այդ անգլիկաներն ունեցած յարաբերու-
թեանը:

Միջոց կուրծիւն և յիմարութիւն չէ
առածել,—ասում է նա,—որ իւր ինքնուրոյն
նապարհով գալիս զարգացում, դժգոյ փառք ու
հարստութիւն գնացող այսպիսի մի հսկայ եր-
կը (Թուսիան) յանկարծ կըփոխի այդ ճանա-
պարհը և կըզնայ ինչ-որ մանր ազգութիւնների
շահինը: Եղբայր և լոգիկայով հասկանա-
լի են այդ շահիները, բայց Թուսիան ունի իւր
ճանապարհը, որը փոխել նշանակում է դաւա-
նել:

*) Ինչպէս տեսնում ենք պարս, դուք մի
մեծ մեղք էք գործել, այդ հոտաւոր է և ինչ-
նեղք էք չէք իմանում, այդ մեղքը համար է որ
ասում եմ և պէտք է տուէ՛ք: Դուք մեղք էք
գործել, որ ցանկացել էք եկեղեցի շինել ձեռք
փողով և սկսել չէք շինել, և հոգեւորականն էլ
ամսական էք կապել... ուս մի վարդապետի
Գործ որ եկեղեցի շինելէ, հոգեւորականներն
ամսական չկապել, եւ ձեռք անձի դէմ չէին
յարձակուիլ, ձեռք ընտանեկան գործերի մէջ
չէին խառնուիլ, ձեռք հոգիները զրպարտել, որ դուք
բարի գործ էք կատարել—Զանպուրտեան
գործ. պատմութեց, այդ է պահանջում ժամ-
նակի հոգելու:

ճանկ իւր կոչմանը: «Թողուկ ազգութիւնները»
ձառնելով իրեն հասկանալի, որ շուրջակայ մէջ
առաջին և զիջուած ոչ մի չուրումն է իւր պե-
տութիւնը ստեղծող և պաշտպանող առաջ Ժո-
ղովրդի մէջ այդ շուրջ նրա պատմական գա-
ղափարն է: Այդ գաղափարն այն ընդարձակ ա-
զգայն է, որի մէջ թափուած են և պէտք է
թափուեն մանր գետերը—«Թողուկ ազգութիւն-
ները».—որպէս զի կազմեն մի մեծ ամբողջու-
թիւն:

Այսպէս է եղել կուրտութեան ազգի ներ-
քին շինարարութիւնը, այսպէս է նոյն շինարա-
րութիւնը—Աստուծոյ ողորմածութեամբ—ան
մեղմում:

ԹԵՂԵԱՎԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆԱՄԱԿ ԳԵՐՄԱՆԻՆԵՐԻՑ
(Հնոր-Գար-ի թղթակցութիւն)

ՀԱՅԿԱՅԵՆ ԵՐԵՎԱՆԻՑ ԲԵՐԼԻՆԻՑ
ԲԵՐԼԻՆ, 3 փետր. (Պ. տ.).—Երեւի,
փետրուարի 2-ին, կայացաւ Բերլինի
հայ ուսանողութեան նախաձեռնու-
թեամբ կազմակերպուած այս սեմես-
տական երկիւղի: Ուսանողութիւնը
որ մի ջանք չէր խնայել երկիւղի յա-
ջորդեան համար, և պէտք է հէնց
վերջ ասել, որ այդ ջանքերը փառա-
ւորապէս պատկուցան:

Գերմանիայում հայկական երկիւղի-
ներ կազմակերպելու առաջին և զիջա-
ւոր նպատակն է ծանօթացնել մեր
արդի կենտրոն, ժամանակ թիւրքահայ
ժողովրդի ծանր վիճակը գերմանացի
հասարակութեան հետ և այդպիսով
փոքր ի շատէ նպատակ Գերմանիայում
համակրութիւն ձեռք բերելու հայոց
օգտին, որոնք, գերազգաբար, կարեւոր
չափով բարեկամներ չունեն այստեղ:

Այս տոնակէտից կարելի է ասել
նպատակաշարժի և օգտաւէտ հումա-
րել այն հանգամանքը, որ զանազան
քաղաքներում տրուող հայկական երե-
կոյթները մի քանիսն ունենալով կապ
ունեն իրար հետ յանձին «Երեւոյսի
հայ ուսանողական ժողովի» կողմէ
ընդանուր կազմակերպութեան,—թէ և,
ի հարկէ, իւրաքանչիւր քաղաքում տը-
րուող երեկոյթի հոգան ընկնում է այդ
քաղաքի ուսանողութեան վրայ: Այս-
պէս, մի երկու շաբաթ առաջ տրուեց
հայկական հայկական երկիւղի և այդ-
պէս կայացաւ անցեալ տարի առաջին
հայկական երկիւղի Գերմանիայում.
Երեկոյթները կազմակերպուելու համար
պատրաստութիւններ են տեսնուած Գե-
րմանիայում, Լայպցիգում և Միւ-
նխիդայում: Ցանկանք բոլորին էլ յա-
ջորդիւն:

Բերլինի հայկական երկիւղի, ինչ-
պէս տեսնելի, անցաւ շատ յաջող:
Ամբողջ երեկոյթի կիզմունք կազմում էր
աշխարհահռչակ գրող և քննադատ
Ֆրեդրիկ Բրանդէս, որը Բերլինի հայ ու-
սանողութեան կողմից հրաւիրուած էր
մի երեկոյթին մի դասախոսութիւն
կազմակերպելու համար ժողովրդի արդի
վիճակի և նրա արդար դատի համար:
Եւ յաջողի Բրանդէս, ուրախութեամբ
ընդունեց այդ առաջարկը, եկաւ Կո-
պենհագենից (Դանսիայից) այստեղ և
երեկոյթին կարգաց իւր պատրաստած
դասախոսութիւնը «Հայաստան և Եւ-
րոպա» վերնագրով:

Գեորգ Բրանդէսի հռչակը, նրա անձ-
նասիրութիւնը, անգլիկ բարձրութիւն
էր հաւաքող տեղիս առաջնապարզ դա-
րձանքի մէջ: Ֆրեդրիկ Բրանդէսի Ober-
lichtsaal, որտեղ կայացաւ և երեկոյթը:
Մուտքը տոմսակներով էր, ներկայ էին
մօտ հազար հոգի:

Բրանդէս երբ բնմ եկաւ խօսելու,
օղը թիւղաց ծափահարութիւններով,
որից յետոյ և նա սկսեց իւր ճառը:
Նրա խօսածը հանրամատչելի էր և
չօշափում էր թէ թիւրքահայ ժողովրդի
արդի վիճակը, թէ հայ հին և նոր մա-
տենադասութիւնը և թէ նրա կուրտու-
րական դերը:

Իւր ճառի սկզբում յիշեց Բրանդէս,
թէ նա հայ ուսանողութեան կողմից
հրաւիրուած է Բերլին մի դասախոսու-
թիւն կազմակերպելու համար մտնել, որն
և սրախոսութեամբ կատարում է նա:
Ապա նա ազգ իւր ճառի ամենակա-
րեւոր մասը: Նա յիշատակեց հայկական
վերջին կուրտութիւնը, առաջ բերաւ
թիւրքահայ անյուր շարադրութիւն-
ները արտաճակի օրինակներ, հայկա-
նանց և երեկաների կրած անտանելի

որ խիստ յաճախ էին երեկոյթին
կիցանի տպաւորութիւն թողնի հա-
տարակութեան վրայ, որն և արտա-
նող օրիւրդին անթիւ ծափահարու-
թիւնները արժանացրեց:

Երեկոյթին մէջ ընդ մէջ երբեք չէր
և հայկ. քառաձայն խումբը՝ զեկափա-
րութեամբ ուսանող Լ. Նազարեանի
խմբին մասնակցում էին թէ օրիւրդներ
և թէ պարոններ՝ հայկական ազգային
տարաբան: Մի քանի ուսուսանողու-
հիներ և ուսանողներ էլ կային դրանց
թիւում:

Ապա երեկոյթի երրորդ բաժնում
տեղի ունեցան կողմաստեան պարեր՝ ու-
զուղաբայ և լեզգիական: Հայ կանայք և
պարոններ իրենց այդ պարերով պահա-
ստեղծացրին օտար հասարակութեա-
նը: Այս բոլորից յետոյ տեղի ունեցան
կերպական պարեր, որոնք տեղեցին
մինչև հետեւեալ առաւօտեան 5-ից անց:
Հասարակութիւնը հեռացաւ երեկոյթից
խիստ գոյ տրամադրութեան տակ:

Մուտքայի յիշել, որ երեկոյթը բաց
արաւ մի երկու խօսքով դր. Հերտսեր
զեկմանական խաղաղասէրների Բերլինի
խմբի անդամ. նա հայ ուսանողութեան
կողմից շնորհակալութիւն յայտնեց այն
անձնասիրութիւններին, որոնք բարեկա-
մաբար հաճել են իրենց սիրալիկ
մասնակցութիւնը ցոյց տալ հայկական
երեկոյթին: Հասարակութեան առաջ
կարգաւ առ նաև մի քանի հեռագրներ,
որոնք խմբուած էին զանազան քաղաք-
ների հայ ուսանողութեան կողմից,
նաև մի հեռագիր Վերնայից՝ խմբուած
Եւրոպայի խաղաղասէրների յայտնի
ներկայացուցիչների մէջի՝ բարոնուհի
Բերլին Սուստինների կողմից: Սա ազգու
խօսքերով յայտնում է, թէ երբ պէտք
է վերջապէս արդարութիւնը յաղթող
հանդիսանայ, երբ պէտք է զարթնէ
մարդկութեան քաղաքած խղճը, ապա
յայտնուի այն ցանկութիւնը, որ հա-
տարակական կարծիք թող երբեք չը-
գագաթէ պետութիւններին յիշեցնելու
իրենց պարտքը:
Հայկական երեկոյթին ներկայ էին ամեն
զատակալիկ ներկայացուցիչներ: Մեր
ժողովրդի բարեկամների թիւում ամեն
էին Բերլինի նորընտիր քաղաքապետ
Գ. Ռայխշայտնի դրամատուրգ Հերման
Հուգենիւս, Գ. Հիրշֆելդ, արեւմտեղէտ
Լէման, Ռոտար, Ֆրիկ և այլն: Ուրեմն
ներկայ էին ամենաթիւ Բերլինի քա-
ղաքացի ժողովրդի, թէպէտութեան և թէ
գեղեցիկ գրականութեան ներկայացու-
ցիչները: Ցանկում են, հայկական դատը
հետազոտելու համար Գերմանիայում ձեռք
բերում բարեկամներ՝ ամեն զատեղից:
Այսպէս յաջող անցաւ հայկական երե-
կոյթը Բերլինում, որի կիզմունք կազմող
Բրանդէսի ճառը նրան իսկ զբա-
ղիւր քննարկութիւն տուաւ:

Յօդուածու լինելու հետ մի երկու
խօսք: Այժմ ձեռքին է Բերլինի «Vossi-
sche Zeitung» ազատամիտ լրագրի այս
երեկոյթան համարը, որտեղ մէկ յո-
գուած է գեղեցուած մեր երեկոյթի
մասին: Դժբաղդաբար մշ լաւ: Յօդու-
ածագիրը, թէ և ոչինչ չունի հայերի դէմ
և նա էլ արդար է համարում նրանց
զատը, սակայն նա դէմ է Գ. Բրան-
դէսի անձնասիրութեան: Նա ասում է,
որ սխալուել են հայ ուսանողները
կան լինելով Բրանդէսին, մի մարդու, որը
միշտ դատաւիտեալ է, գերմանական կա-
ռավարութիւնը, ազգը և լեզուն: Նա
անարդար է համարում նաև Բրանդէսի
այդ երեկոյթին արտառանած ճառի մի
քանի կէտեր, որոնք ասուած էին Գեր-
մանիայի բնած զիբըի դէմ զէպի
Թիւրքիան: Ճշմարտութիւնը լսել ան-
կարող նաև գերմանացի ծակ աղատա-
միտները: Ահա թէ լինել է զարգացել
նրանց «Հիշել Գերմանիայի բարեկա-
մութիւնը Թիւրքիայի հետ» չէր կատա-
րուիլ և դարուս ամենամեծ ոճրագոր-
ծութիւնը: Այս արտայայտութիւնը,
ի հարկէ, շատ խիստ է. բայց ո՞վ չգի-
տէ, որ Գերմանիայի բնած զիբըը Ա-
րեւելում՝ այսօր սուղիստի ձեռքին
գէնը է շարունակելու իւր հզատականե-
րին ոչնչացնելու: Որ Գերմանիայի քա-
ղաքականութիւնը Թիւրքիայի վրէժի տակ
սեմոնքի է՝ այդ պարը և և ճշմարտ,
իսկ ճշմարտութիւնը լսելու համարու-
թիւնը պէտք է ունենան մեր ներ-

7 лінія д. 54, кв.Д.Опраянцу .34—9